

УДК 373.5.018.5(477.53)

В. Л. Маслійчук

“ПОЛТАВСЬКІ НЕВДАЧІ”. СПРОБИ СТВОРЕННЯ СВІТСЬКОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ В ПОЛТАВІ (КІН. XVIII ст. – 1806 р.)

У статті йдеться про постання світських навчальних закладів у Полтаві. Запровадження училища в місті відбулося з певним запізненням лише 1799 р. через непевності в адміністративному підпорядкуванні. Однак саме виникнення навчальних закладів супроводжувалося низкою проблем: небажанням місцевим шляхетством фінансувати благодійні освітні установи, браком коштів та будівель, відсутністю дієвого керівництва навчальними інституціями. Ситуацію з навчальними закладами вдалося стабілізувати лише на 1806 р. з новим керівництвом та потребою відкриття Полтавської гімназії.

Ключові слова: світська школа, освіта, шляхетство, Куракін, освітні реформи

Історія закладів освіти, успіхи та невдачі в їх запровадженні й функціонуванні є невід’ємною частиною характеристики соціальних та інтелектуальних змін. Світські навчальні заклади та ідеї Просвітництва істотно змінили простір Східної Європи, запровадивши нові цінності й поняття, даючи підстави для розвитку численних ідей і новацій майже в усіх сферах життя. Вивчення такого досвіду досить важливе для розуміння історичного процесу та початків новітнього стилю побутування освіти. Особливе значення має дослідження виникнення світських навчальних закладів та їхня взаємодія з наявною на той час схоластичною освітою. Розглянемо ці процеси в одному з важливих центрів тогочасної України, місті Полтава.

Насправді про початки світської освіти в Полтаві існує дуже мало літератури, практично це “біла пляма”. Найвичерпніший аналіз містить стаття Володимира Василевського з історії Полтавської гімназії [1], однак автор дуже позитивний у своїх характеристиках. Чимало інформації надає у своїх напівархеологічних публікаціях Іван Павловський [2; 3; 4; 5; 6; 7]. Досить вагомий масив історичних даних містять публікації щодо існування Полтавської (Катеринославської) семінарії 1778–1798 рр. (Гавриїла (Розанова), Василя Бучевича, Василя Біднова) [8; 9; 10]. Сучасні дослідники здебільшого обминають ці теми, а архівного матеріалу, що зберігається в Україні, обмаль. Мета нашого невеликого дослідження – простудіювати наявний матеріал та висвітлити постання світського закладу й особливості освіти в цих місцевостях.

На час скасування козацького устрою Полтава була значним полковим центром і одним із найбільших міст Гетьманату [11; 12]. Адміністративні реформи після скасування гетьманства віднесли основну частину Полтавського і частини Миргородського полків до новоствореної Новоросійської губернії. У Наказах до Комісії зі складання Нового Уложення 1767 р. від полтавського й миргородського шляхетства не спостерігаємо жодних освітніх ініціатив [13, с. 211–223; 14, с. 56–63]. Та це не означало, що серед місцевого шляхетства не було освітніх світських проєктів. Так, зокрема, підкоморій Полтавського повіту, який після виборів до Комісії обіймав ще й посаду міського голови, Павло Кочубей в описі міста Полтави 1770 р. писав, що жодних особливих “училищ” немає, але згадував існування шкіл при церквах і зазначав: “Несоблагоизволенным будет учредить здесь наук, хотя малые на первой случай гимназии” [15, с. 41, 43].

З 1783 р. Полтава ввійшла до складу нового Катеринославського намісництва, де насправді відчувався брак намісницького центру і основну роль почав виконувати Кременчук (що, власне, й був центром губернії). Полтаві ж було відведено роль основного церковного міста, напевне, через наявність значних церков і великого Хрестовоздвиженського монастиря. Водночас у Полтаві не було істотного духовного навчального закладу, бо, як пояснювалося в одному з документів 1778 р., полтавські священники мають достаток, тож можуть “обучать детей своих в училищах киевских и харьковских, в отдаленности от города Полтавы состоящих” [9, с. 6]. Однак тут можна зробити певну заувагу: у записах про відпускання студентів Харківського колегіуму в 1777 р. зазначено, що окремі з них навчають дітей, зокрема, в Полтаві у купців, осавула (Петра Марченкова) та полтавського священника [16, с. 94]. Отже, слід визнати практикування домашньої освіти, у чому вдавалися до допомоги студентів під час вакацій.

Коли Полтаву (полтавський Хрестовоздвиженський монастир) було обрано на певний час центром нової Словено-Херсонської єпархії 1775 р., частини “грецького проєкту” імператриці Катерини II, ситуація з освітою почала стрімко змінюватися. Центр єпархії передбачав створення і навчального осередку, тим більше, що єпархію очолив дуже діяльний єпископ Євгеній (Булгаріс), який мав уже досвід керівництва й утворення навчальних закладів.

Оскільки нові місця та колонізація великих територій потребували і світських кадрів, то при створенні семінарії мали відкритись і “додаткові класи” на кшталт тих, що вже були при Харківському колегіумі. Дані про цю ініціативу досить поверхові. Відомо, що з 1780 р. запроваджено як додаткові предмети грецьку, французьку та німецьку мови: грецьку мав викладати протоієрей Йоан Святайло, французьку – француз Петро Атон (до того він відомий як викладач у харківських “класах” [17, с. 414; 16, с. 13]), що ж до німецької мови та математики (також нової дисципліни), то з Ляйпціга було викликано професора Шала. Запроваджувався і клас малювання, де мав викладати відставний поручик Карл фон Роткірх [8, с. 120]. На жаль, напевне, така ініціатива була реалізована дуже частково, інформація про ці класи – чи не єдина згадка. Зберігся, щоправда, важливий контракт згаданого поручика Роткірха 1782 р. із зобов’язанням викладати світські предмети: математику та німецьку мову [10, с. 191–192].

Помітною особливістю семінарії, подібно до інших українських колегій, було приймання на навчання представників не лише священства, але й інших верств: у 1792 р. 81 із 327 учнів – це були діти світських батьків [10, с.185]. Загалом же за всіма характеристиками Полтавська (Катеринославська) семінарія того часу мала за взірць православну колегіумську освіту, Київську академію зокрема. Залишаючись основним навчальним закладом у губернії, а потім і намісництві, семінарія постачала чиновників для губернських керівних установ, у 1785 р. консисторія направила до Катеринославського намісницького правління партію семінаристів (30 осіб) із зазначенням, що ті більш схильні до цивільної служби, ніж до духовного звання [10, с. 186].

Тобто з 1779 до кінця 1797 р. в Полтаві функціонував вагомий навчальний заклад. Його відзначено і в Описі до Атласу Катеринославського намісництва 1787 р.[18, с. 190]. Певний час Полтава була центром духовної освіти для доволі великого регіону, як це видно за вчительським і учнівським складом: серед студентів цього закладу були досить значущі в подальшому постаті, як-от Іван Котляревський чи Іван Богданович [10, с. 207, 210]. Але з побіжної документації про цей навчальний заклад не можна скласти однозначно позитивну оцінку, багато в чому саме через непевність центру намісництва та центрів епархії. Так, студентів, які вчасно не з'явилися на іспит з класу риторики до “Слов'янської семінарії” в 1790 р., було наказано направляти до Кременчука, де на той час був єпископ, однак не до Полтави [19, ф. 104, оп. 1, спр. 68, арк. 4, 7].

По всій Російській імперії ще з 1782 р. почалася велика освітня училищна реформа, у найбільших містах українських намісництв (Київського, Чернігівського, Новгород-Сіверського, Харківського) протягом 1789–1790 років було відкрито “народні училища” (у намісницьких центрах – “головні”, а у великих повітових містах – “малі”). Перші училища в Катеринославському намісництві почали відкриватися доволі пізно. Щоправда, в центрі намісництва, Кременчуці, з кінця 70-х рр. було запроваджено низку цікавих освітніх закладів: існували казенні чоловічі та дівочі училища, про які згадує мандрівник академік Василь Зуєв 1781–1782 рр. [20, с. 216–217] (згадка про існування є і в 1787 р. [18, с. 178]), але вже 1798 р., коли Кременчук перевели до Малоросійської губернії, усі сміливі нововведення в освіті Кременчука звелися нанівець: “два дома, в которых находились детские училища, ныне стоят впусте” [21, с. 59]. Як засвідчив приклад Кременчука, світська освіта мала змогу починатись і розвиватись лише за наявності адміністрації та визначення міста як провідного адміністративного центру. Негаразди з формуванням адміністративних поділів прямо відображались і на стані освітніх ініціатив.

Лише 1793 р. Приказ громадської опіки Катеринославської губернії почав збирання коштів на училища, переймаючись майбутнім для будинків училищ у “багатолюдних місцях”, до яких віднесено й Полтаву. 17 квітня 1793 р. Головне народне училище було відкрите в Катеринославі. Через рік малі училища були відкриті в Ак-Мечеті та Кобеляках [22, с. 3–7, 28–29]. Полтава опинилась осторонь тих процесів, а Полтавську семінарію перевели в грудні 1797 р. до Новомиргорода. На початок XIX ст. можна загалом констатувати занепад освіти на Полтавщині, у 1803 р. в Полтаві не виявлено навіть дяківських шкіл при церквах [7, с. 17].

Для починань освітніх світських практик Полтава виявилася провінційною і непридатною. Ситуація почала змінюватися після ліквідації намісництв і входження Полтави до Малоросійської губернії. Тут треба визнати, що як на Малоросійську губернію Полтава була порівняно великим містом із населенням більш як 7 000 людей (чоловіків та жінок); за чисельністю це місто переважали лише Ніжин, Кобеляки та Кременчук [21, с. 65, 94, 202–203, 219]. Щоправда, при цьому населення Полтави було меншим, ніж більшості сусідніх слобідськоукраїнських міст: Харкова, Сум, Охтирки, Лебедина, Валок [23, с. 92, 97, 98, 100, 101, 104, 108]).

Тільки в жовтні 1799 р. в місті відкрито мале народне училище, а оскільки Полтава стала з березня 1802 р. губернським містом, це училище перетворене на Головне (чотирикласне). Хоч як це дивно, навіть після переведення з Полтави семінарії та з огляду на наявність низки монастирів, у 1802 р. для нової школи бракувало приміщень і виникали труднощі з опаленням [24, ф. 83, оп. 3, спр. 1, арк. 2]. Утворення училища тут відбувалося пізніше від основного часу секуляризаційних процесів у Російській імперії 80-х рр. XVIII ст. та училищної реформи, коли, вочевидь, реквізовані в церкви будівлі використовували за іншим призначенням.

З 1802 р. з утворенням Полтавської губернії [25, с. 200] школами в ній заопікувався новий генерал-губернатор Олексій Куракін. Куракін звернув увагу на відсутність на Полтавщині загалом будівель, придатних для училищ, і з 1802 р. розпочалася масштабна програма побудови приміщень [1, с. 197–198, 25, с. 310]. Просвітницькі ініціативи Олексія Куракіна мали низку амбітних цілей, у тому числі й щодо потенціалу церковних установ у відкритті парафіяльних шкіл [7, с. 19–22], освіті в губернському місті мала приділятися вагома роль.

Та, слід думати, потреба в повноцінному навчальному закладі таки була відчутною. Про це свідчить існування приватної школи Філіпа Менгеса (Менжеса), згадки про яку доволі плутані [1, с. 195], не підтверджені іншими джерелами, однак ми виявляємо цю школу в списку пансіонів “Малоросії” 1800 р.: у Менгеса навчалося 9 хлопчиків та 3 дівчинки (він навчав їх іноземних мов, історії, географії та малювання). Важливо, що до навчання в цій школі були долучені і двоє учителів з училища: Олександр Федоров та Павло Тисаревський (які навчали російської мови та катихизису). У цьому ж документі зазначено, що в Полтаві заборонено утримувати пансіон французькому уродженцю Жаку [26, ф. 730, оп. 2, спр. 1709, арк. 2 зв. – 3]. Поблизу Полтави, у Диканьці, поміщик Семен Кочубей відкрив 1801 р. школу для селянських дітей [27, с. 24]. Наявність приватних ініціатив уже давала ґрунт для виникнення чи розширення державних навчальних закладів.

Як можна спостерігати щодо Полтави, в училищі не відбувались істотні позитивні зрушення, напевне, був відчутним брак учительських кадрів, принаймні можна говорити про залучення вчителів із сусідньої Чернігівської губернії. На відміну від півночі "Малоросійського генерал-губернаторства" з навчальними центрами в Чернігові та Новгороді-Сіверському, південна частина виявилася не зовсім підготованою для світських освітніх закладів. Згадки про "полтавське училище" доволі незначні і радше стосуються святкувань, зокрема рекреацій із приводу вшанування річниці Полтавської битви 1803 р. та першого випуску цього училища [2, с. 73–74]. Є відомості про кількісний склад у процесі зростання, однак досить плутані: на 1803 р., вочевидь, в училищі навчалися 81 хлопчик і 5 дівчаток [1, с. 188] (про училище див. також [6, с. 309]).

Важливою деталлю щодо повільності й невдач створення в Полтаві повноцінних навчальних закладів є і брак чіткого керівництва навчальною реформою. Створення Малоросійської губернії з центром у Чернігові привело до спроб залучити кадри до Полтави з інших колишніх центрів намісництва, а з отриманням Полтавою губернського статусу таке залучення кадрів стало вже необхідністю. Олексій Куракін, переймаючись браком училищ, посприяв призначенню на посаду директора училищ губернії відомого діяча Василя Капніста. За листом куратора Харківського навчального округу Миколи Новосильцева, Капніст сам виявив бажання посісти місце директора училищ новоствореної губернії без оплати, сполучивши кілька посад (він був ще й суддею) [28, оп. 1, спр. 2, арк. 10]. За всіма обставинами, діяльність Капніста була нетривалою, до всього, він, схоже, не виконав поставлених перед ним завдань. Однак саме з Капністом пов'язаний цікавий проект, що став реалізовуватися вже після його відставки. Це проект "дворянського" училища (можливо, на кшталт кадетського корпусу), який не було одразу втілено через нестачу коштів та суперечки серед дворян [3; 29]. Заклад почав функціонувати лише дещо пізніше, радше як сиротинець. "Дворянський корпус" чи училище в певних соціально-культурних рамках був давньою мрією шляхетства "Малоросії" [13, с. 137, 150, 237].

Постійна нестача коштів і нехоть місцевого дворянства до фінансування благодійних заходів – важливе пояснення невдачі багатьох світських ініціатив. Куракін нищівно характеризував місцевий дворянський люд у своїх листах [4, с. 65, 69] і писав ініціаторові створення Харківського університету Василеві Каразіну про ставлення малоросійського дворянства до освітніх ініціатив: "Все отзывы их показали мне крайнюю степень их душевного равнодушия быть орудиями в сем деле" [5, с. 183]. Однак слід також визнати, що у своїх починаннях Куракін спирався, як він сам пише в листах, на "петербурзьких українців" [4, с. 65, 69, 71]: міністра освіти Петра Завадовського, міністра внутрішніх справ Віктора Кочубея, сенатора і міністра наділів Дмитра Трошинського, що давало змогу вирішувати місцеві проблеми на вищому державному рівні. Спроби зібрати гроші бодай із дворян губернії були нездійсненими з надто багатьох причин, проте, напевне, такі спроби існували і робилися з самих дворянських ініціатив. Тут слід напевно згадати про приклад зобов'язань сусіднього з Полтавською губернією Слобідсько-Української губернії на Харківський університет, що мало надати великі суми на виплат на новий навчальний заклад, що так і не були виплачені [30, ф. 3, оп. 14, спр. 277, арк. 4–147; оп. 17, спр. 311, арк. 6–12]. Тобто існував прецедент великих і безкарних невиплат на благодійні ініціативи, що дозволяв риторику щодо великих жертв, однак які не здійснювалися.

Але навіть неуспіх починань 1802–1803 рр. не зупинив адміністрацію генерал-губернатора. Передусім Олексій Куракін розпочав розв'язувати проблему коштів. У 1805 р. генерал-губернатор узгодив із Міністерством народної освіти надходження певної суми з податків із "малоросійських міст", аби забезпечувати училища та платити за роботу їх директорам [31, с. 411–412], і, вочевидь, вирішив позитивно це питання, було узгоджено, що прибутки з міст підуть на будівництво шкіл, а утримуватимуться школи казначейством (державою) [1, с. 198–199]. Через Міністерство освіти вдалося провести і проект Василя Капніста щодо відкриття виховного будинку для дворян – після певних дискусій заклад було відкрито в червні 1804 р. [1, с. 211].

Створення Харківського навчального округу передбачало ревізію, заснування та підтримку навчальних закладів, училищ. Перший візитатор училищ у Малоросійському генерал-губернаторстві від Харківського університету Ілля Тимковський дуже сумно оцінює стан училищ у Полтаві та губернії. Тимковський прожив у місті 20 днів (9–29 вересня 1803 р.). Основну причину "худого состояния" освітньої сфери візитатор вбачає у браці належного керівництва. Після відставки Капніста Міністерство народної освіти призначило на директора училищ Микиту Дрозда-Бонячевського, радника Генерального суду, але без жалування. Вочевидь, Дрозд-Бонячевський не надто переймався училищними реформами і сказав Тимковському, що готовий обійняти директорську посаду лише тоді, як його звільнять із суду. Тимковський клопотався перед Миколою Новосильцевим про призначення директора вільного від інших посад, про надання тому директорові жалування разом із грошима на відрядження по губернії, і, що дуже важливо, у Полтавському училищі Тимковський просив запровадити посаду "письмоводителя" (діловода), запропонувати те робити комусь із вчителів за доплату [28, ф. 2162, оп. 1, спр. 2, арк. 10, 28]. Пропозиції Тимковського підтверджують причину браку матеріалів про Полтавське народне училище – це відсутність діловода, а отже, й належної документації.

Брак талановитого адміністратора був і далі дуже відчутний. За опосередкованими даними, керувати училищем у Полтаві й загалом училищами в Полтавській губернії влітку 1805 р. спробували поставити Івана Халанського, директора Новгород-Сіверського училища [32, ф. 229, оп. 1, спр. 1, арк. 230], але, напевно, невдало. Основний адміністративний тягар з 1805 р. став нести учитель математики Іван Зозулін, який приїхав із Чернігова. Приїзд цього вчителя, між іншим, є досить цікавим моментом. Іван Зозулін, за вибором директора училищ Михайла Маркова, не потрапляв до числа вчителів нововідкритої (першої в навчальному окрузі) Чернігівської гімназії, а ставав лише вчителем повітового училища [33, с. 10–11]. Можливо, це

сприяло переїзду амбітного Зозулина до Полтави. На цього чиновника, навіть за умови відсутності в нього досвіду, було покладено завдання виконувати обов'язки директора училищ губернії наприкінці 1805 і майже весь 1806 рік. Слід визнати, що виконував ці обов'язки Зозулин досить ретельно, подаючи звітність про фінансові справи до Приказу громадської опіки та до Харківського навчального округу; училище так і не отримало посади діловода [28, ф.2162 оп. 1, спр. 28, арк. 7, 24 зв., 101].

Про певний поступ із освітою в Полтаві може йти мова лише з кінця 1806 р., коли головне училище почали перетворювати на два навчальні заклади. Воно стало основою для новоствореної гімназії, а саме було перетворене на повітове. Новий надісланий з Петербурга чиновник для дирекції училищ Іван Дмитрович Огнев виявився досить успішним керівником [1, с. 200–271], який сприяв протягом десяти років відкриттю десяти навчальних закладів у губернії. Та за умови уважного розгляду слід визнати певну кваліфікацію освітніх ініціатив у Полтаві аж до появи в місті Миколи Рєпніна з дружиною Варварою в 1816 р.; родина Рєпніних активно працювала для відкриття Інституту шляхетних панн і підтримки освіти.

Значне і знакове для українського національного руху місто тривалий час не могло стати повноцінним регіональним освітнім центром. Які причини цього? Поза сумнівом, головна причина – в адмініструванні та адміністративному поділі. Успіх освітніх реформ передусім мали в адміністративних центрах намісництв (губерній). Однак тут, напевне, відіграв свою роль і характер населення міста, про що зазначав мандрівник Василь Зуєв. Населення Полтави, за заувагою Зуєва, як і всюди в “Малоросії”, вкрай нестабільне, значна частина влітку мешкає на хуторах, баштанах, пасіках і лише на зиму сходиться до міста [20, с. 206]. Тобто Полтава тривалий час зберігала характер ухадницького колонізаційного центру, де, напевно, нелегко було прижитися стабільним ініціативам у різних галузях. Упродовж 80–90-х рр. Полтава, мабуть, мала досить мінливе населення з огляду на складні процеси переміщень на півдні України.

Однак, здається, були й інші, вагоміші причини. Це своєрідність освітньої традиції, невелика віддаль до більших освітніх центрів, а також нехтуваний часто істориками особистісний чинник: успішні реформи проводилися там, де керівниками ставали особи, дуже віддані ідеям Просвітництва, як-от Іван Переверзєв у Харківському намісництві або Михайло Марков у Чернігівській губернії.

Невдачі з освітніми закладами – основними продуктами Просвітництва – в Полтаві насправді означають не лише неоднозначність імперських освітніх реформ, але й дальшу провінціалізацію “Малоросії”. Щоправда, за певний час Полтава все ж стала вагомим освітнім центром – з відкриттям тут Інституту шляхетних панн, перенесенням із Переяслава семінарії до Полтави як центру єпархії, урешті, з відкриттям відомого Полтавського кадетського корпусу з 1840 р. Слабкість із утворенням світських навчальних закладів передусім була пов'язана зі своєрідністю адміністративних підпорядкувань та відсутністю потужних громадських ініціатив.

Джерела та література

1. Василевский В. Полтавская гимназия с 1808 по 1831 год. Очерки по архивным данным / В.Василевский // Труды Полтавской ученой архивной комиссии. – Полтава, 1907. – Вып.3. – С.185 – 272.
2. Павловский И.Ф. Из прошлого Полтавщины. III. Акт в Полтавском народном училище 27 июня 1803 г. / И.Ф. Павловский // Киевская старина. – 1901. – Т. LXXV. – №11. – С.73 – 74.
3. Павловский И. К биографии В.В. Капниста. Из переписки Малороссийского губернатора князя А.Б. Куракина с В.В. Капнистом. Начертание дворянского училища / И.Ф. Павловский // Труды Полтавской ученой архивной комиссии. – Полтава, 1915. – Вып. 13. – С. 161 – 173.
4. Павловский И. Письма генерал губернатора князя А.Б. Куракина из Малороссии. Перевод с французского А.А. Несвитской / И.Ф. Павловский // Труды Полтавской ученой архивной комиссии. – Полтава, 1909. – Вып.6. – Часть 1. – С. 41 – 76.
5. Павловский И. Письмо В.Н. Каразина к князю А.Б. Куракину о привлечении малороссийского дворянства к пожертвованиям на Харьковский университет / И.Ф. Павловский // Труды Полтавской ученой архивной комиссии. – Полтава, 1914. – Вып.11. – С.179 – 185.
6. Павловский И. Полтава в начале XIX в. // Киевская старина. – 1902. – Т. LXXVIII. – № 9. – С.293 – 318.
7. Павловский И.Ф. Приходские школы в старой Малороссии и причины их уничтожения / И.Ф. Павловский // Киевская старина. – 1904. – Т. LXXXIV. – №1. – С. 1 – 40.
8. Гавриил (Розанов). Отрывок повествования о Новороссийском крае из оригинальных источников почерпнутый / Гавриил Розанов // Записки Одесского общества истории и древностей российских. – Одесса, 1851. – Т.3. – С. 79 – 129.
9. Бучневич В. Славянская семинария, бывшая в Полтаве в исходе XVIII столетия. Перепечатано из № 38, 40, 41, 42 Полтавских губернских ведомостей / В.Бучневич – Полтава, 1890. – 9 с.
10. Беднов В. Документы, относящиеся к истории Екатеринославской духовной семинарии/ В.Беднов // Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии. – Екатеринослав, 1912. – Вып. VIII. – С.185 – 260.
11. Волошин Ю. Місто Полтава в Румянцевському описі Малоросії 1765 – 1769 рр. / Ю.В. Волошин – Київ: Наш Час, 2012. – 576 с.
12. Коваленко О. Полтава XVII – XVIII ст. / О.Коваленко – Київ, 2015. – 232 с.
13. Депутатские указы и всеподанейшие челобитья от шляхетства Малороссийской губернии // Сборник русского исторического общества. – Спб., 1889. – Т.68. – С.127 – 248.
14. Депутатские указы от дворян Новороссийской губернии // Сборник русского исторического общества. – Спб., 1894. – Т.93. – С.19 – 82.
15. Полтаві 800 років. 1174 – 1974. Збірник документів і матеріалів. – Київ: Наукова думка, 1974. – 420 с.
16. Лебедев А. Харьковский коллегіум как просветительный центр Слободской Украйны до учреждения в Харькове университета / А. Лебедев – М., 1886. – 104 с.
17. Багалея Д.И. История города Харькова за 250 лет его существования / Д.И. Багалея, Д.П. Миллер – Харьков, 1905. – Т.1 (XVII – XVIII в.). – 568 с.

18. Описи Степової України останньої чверті XVIII – початку XIX ст. / Джерела з історії Степової України. – Т.10. / Упорядник А. Бойко. – Запоріжжя, 2009. – 434 с.
19. Державний архів Дніпропетровської області.
20. Зуев В. Путешественные записки Василия Зуева от Санкт-Петербурга до Херсона в 1781 – 1782 гг. / В. Зуев – Спб, 1787. – 276 с.
21. Описи Лівобережної України кінця XVIII – початку XIX ст. / Упорядник Т. Ананьєва. – Київ: Наукова думка, 1997. – 324 с.
22. Чернявский И.М. Материалы по истории народного образования в Екатеринославском наместничестве при Екатерине II и Павле I 1784 – 1805 г./ И.М. Чернявский – Екатеринослав, 1895. – 30 с.
23. Багалея Д. И. Описание Слободско-Украинской губернии 1802 г./ Д.И. Багалея // Харьковский сборник. – Вып. 3. – Харьков, 1889. – С. 66 – 111.
24. Державний архів Полтавської області.
25. Описание дел Министерства народного Просвещения / под ред. С. Платонова и А. Николаева. – Петроград, 1917. – Т.1. – 908 с.
26. Российский государственный исторический архив (Петербург, Российская Федерация).
27. Клепацкий П. Приходські (сільські) вчилища на Полтавщині в роках 1800–1812 / П.Г. Клепацкий // Записки Полтавського інституту народної освіти. – Полтава, 1927. – Полтава, 1927. – С. 23 – 34.
28. Центральний державний історичний архів України у місті Києві.
29. Речь автора "Ябеды", В.В. Капниста в полтавском дворянском собрании // Киевская старина. – 1886. – Т. 12. – С. 717–722.
30. Державний архів Харківської області.
31. Сборник постановлений по министерству народного просвещения. – Спб, 1904. – Т.1. – Царствование императора Александра I, 1802 – 1825. – 1644, 44 стб.
32. Державний архів Чернігівської області.
33. Туттолмин М. Столетие Черниговской гимназии 1805 – 1905. Краткая историческая записка / М. Туттолмин – Чернигов, 1906. – 514 с.

Masliychuk V. L. "The Poltava Failures". The Attempts to Open the Secular School in Poltava (the end of the 18th century – 1806)

The history of educational institutions, their opening and functioning, is inseparable from the analysis of social and intellectual changes. The secular schools and the ideas of Enlightenment introduced new values and categories which penetrated all spheres of life in Eastern Europe. The history of educational changes is especially interesting in the era of great transition from scholastic to secular education. This pattern perfectly fits the attempts to establish a full-functional secular schools in the town of Poltava at the end of the 18th and beginning of the 19th centuries. After the liquidation of Hetmanate an important Cossack town of Poltava was ascribed to the New Russia (Novorossiyskaia) gubernia and, later, the Ekaterinoslav namestnichestvo. It has not become the administrative centre, but for some period of time served as a centre of the eparchy. Because of that in the years of 1779–1798 Poltava was a place where Slavianskaia (Ekaterinoslavskaia) seminary functioned. This seminary was similar to the orthodox collegiums of the Left-bank Ukraine. All attempts to introduce some secular subjects to the seminary failed. The educational reform and the opening of the town's specialized school (uchilishche) happened very lately, - in 1799 only, - after the ascription of Poltava to the Little-Russian gubernia. The changes in Poltava's educational system occurred in the context of the appointment of this town a gubernia's centre in 1802. Yet innovations introduced by governor general Oleksiy Kurakin faced numerous difficulties, including the lack of money and buildings, local nobility's reluctance to finance the philanthropic schools, and the absence of the efficient management for the educational system. The situation was stabilized in 1806 only with the opening of the Poltava gymnasium. The issue of the secular school showed a certain 'provincialization' of the former Hetmanate as well as the lack of the successful societal initiatives and the specificity of the administrative structure. Later on the establishment of the secular schools reflected the peculiarities of the social movements and the relationship between center and peripheries.

Key words: secular school, education, Poltava, nobility, Kurakin, educational reforms.

Маслийчук В. Л. "Полтавские неудачи". Попытки создания светского учебного заведения в Полтаве (конец XVIII в. – 1806 г.)

В статье исследуется вопрос о возникновении светских учебных заведений в городе Полтава. Возникновение училища в городе произошло только в 1799 г. из-за противоречий в административном подчинении Полтавы. Но возникновение светских учебных заведений сопровождалось целым рядом проблем: нежеланием местным дворянством финансировать благотворительные учебные заведения, недостатком государственных финансов и построек для школ, отсутствием деятельного руководства учебными заведениями. Ситуацию с открытием светских учебных заведений удалось стабилизировать только с 1806 г. с новым руководством и потребностью в открытии Полтавской гимназии.

Ключевые слова: светская школа, образование, дворянство, Куракин, образовательные реформы.